

Posudek na habilitační práci

Dalibor Janiš: *Landfrýdy jako pramen zemského práva na stavovské Moravě*. Ostrava–Dolní Břežany: Ostravská univerzita–Scriptorium 2023. 464 stran textu [=cca 900 normostran/], 24 stran obrazové přílohy, celkem 63 vyobrazení.

Rozsáhlý spis výkonného autora, jehož předchozí texty výrazně obohatily znalosti o podobě a funkci práva na středověké i raně novověké Moravě, se zaměřuje na důležitou problematiku geneze i obsahu moravských landfrýdů jako základního institutu sloužícího k ochraně veřejného pořádku a zajištění bezpečnosti v zemi. Souzní tak ve značné míře se zvýšeným současným badatelským zájmem o pozdně středověké landfrýdy, dobře pozorovatelným v českém i v polském dějepisectví (četné monografie a studie Zdeňka Berana, Martina Šandery, Jiřího Jánského, částečně též příspěvky Ivana Hlaváčka, Kazimierza Orzechowského, Piotra Jurka i dalších) a již podstatně dříve patrným v historiografii německé (viz odkazy na základní tituly v úvodní kapitole). K nesporným přednostem Dalibora Janíše náleží, že ke studiu a sepsání monografie o moravských landfrýdech přistoupil jako zralá vědecká osobnost, činná ve vědeckém prostředí už celé čtvrtstoletí a zároveň bezpečně obeznámená s celkovými právními poměry na předhusitské i stavovské Moravě. Nejde tedy v žádném případě o práci sepsanou ad hoc k získání vědecko-pedagogické hodnosti, nýbrž o plod soustavného a dlouhodobého badatelského zájmu vyrůstajícího nejen z přesvědčení o důležitosti tématu, nýbrž i z vnitřního zaujetí. Tuto skutečnost považuji v nynější době, přeplněné účelovými a nejednou narychlo spíchnutými texty s cílem co nejrychleji dosáhnout příslušné hodnosti, za mimořádně významnou.

Ačkoliv má Janišova kniha výrazně (jinak tomu ani být nemůže) právněhistorický charakter, organicky souvisí s dějinami správy a nezapře poučenost pomocnými historickými vědami, zvláště diplomatikou, sfragistikou a částečně i genealogií. Tyto pomocné vědy zde plní svou skutečnou funkci, neulpívají na pouhé evidenci a deskripci, nýbrž přispívají k řešení klíčových právních a politických otázek (vztah panovníka a šlechtické obce včetně jejich vzájemné komunikace, vznik a textace landfrýdních i jiných smluv, specifický problém přiznávacích listů, určení počtu osob, které landfrýd signovaly a pečely, což nebylo vždy totéž atd.). Osobně mě velmi potěšilo, že autor nepomíjí ani využití historické sémantiky při rozboru jednotlivých pojmů. Na rozdíl od některých starších badatelů ví, že pozdní středověk, ba ani raný novověk nechápaly pojmy užívané v úředních písemnostech striktně, nýbrž relativně volně, a že se často uchylovaly k nejednoznačným pojmenováním a synonymům (např. záměna, resp. splývání pojmů *mír* a *příměří*). Byly to prostě epochy, které ještě nepotřebovaly exaktnost a precizní definice. Tato okolnost sice na jedné straně ztěžuje nynějšímu vědci práci, na straně druhé jej však nutí pronikat hlouběji ke sdělení textů a současně vnímat tehdejší mentalitu. Zmíněné úskalí zdolal autor téměř vzorově, což mu umožnilo nejen přesněji určit počet

moravských landfrýdů, ale také vnést systém do stále zmatečného názvosloví politických, exekutivních, soudních a zákonodárných shromáždění. Janiš důsledně rozlišuje kolokvia a sjezdy od zemských sněmů stavovského charakteru, které se prosadily až v husitském období, avšak v dřívějších dobách o nich nelze mluvit. Na tomto místě částečně koriguje i dosud respektované mínění Jaroslava Mezníka. Z historie pak zcela škrtná generální sněmy zemí Koruny české, jež starší bádání (včetně mě) kladlo do let 1348, 1512 a 1518, neboť o shromáždění hodných tohoto pojmenování se dá mluvit až ve druhé polovině 16. století. Smlouvy uzavřené v rámci zemí Koruny české v letech 1512 a 1518 pokládá autor za landfrýdy. Mnohé Janišovy poznatky mají zásadní význam a nepochybně obohatí budoucí syntézy českých a středoevropských dějin.

Právě středoevropský zřetel zaujímá v knize nepominutelnou roli, neboť moravské poměry vsazuje autor do širšího rámce a často je porovnává nejen se situací v zemích České koruny (především v Čechách a ve Slezsku), ale také v sousedních Rakousích a v německých oblastech Svaté říše římské. V této komparaci se ukazuje jedinečné postavení rozsahem nevelké Moravy, která od poslední čtvrtiny 14. století uzavírala celozemské landfrýdy, zatímco v Čechách měly landfrýdy povýtce krajský charakter již v předhusitské době a ve Slezsku dlouho sloužily jako nástroj politického sebeuvědomování teritoria rozčleněného na 16-18 vévodství (knížectví). Ostatně na Moravě vzniklo krajské zřízení až na prahu 16. století, kdežto na rozlehlejších českém území mělo podstatně starší tradici. Janiš proto oprávněně považuje moravské landfrýdy spolu se sněmovními usneseními, nálezy zemského soudu a pozdějšími zemskými zřízeními za nejvýznamnější prameny moravského zemského práva a současně za důležitou komponentu stavovského systému, rodícího se ve 14. a dovršeného v 16. století.

Proces vzniku a proměn institutu moravských landfrýdů v časovém rozsahu od 14. století až po rok 1620 sleduje autor v rozsáhlé druhé kapitole tvořící jádro jeho díla. Nejprve si ovšem musel ujasnit, které úřední listiny o ochraně veřejného pořádku a zajištění bezpečnosti mají skutečně charakter landfrýdu. Není to tak jednoduché, jak by se na první pohled zdálo, protože landfrýdy se objevují i pod jinými názvy (nejčastěji jako *Einheit*, resp. *jednota*), navíc se názory na počet uzavřených landfrýdů v dosavadní odborné produkci liší. Janiš tudíž provedl kritickou analýzu všech relevantních pramenů (ať již dochovaných v originálech a opisech, popřípadě tištěných) a přihlédl i ke zmínkám o landfrýdech, jejichž písemné znění se nedochovalo, ale o jejichž existenci víme nepřímou. Teprve po tomto heuristicky namáhavém výkonu (stačí nahlédnout do seznamu nevydaných pramenů, ale i edic, katalogů a inventářů) a po prověrce veškerého dostupného materiálu přistoupil k uvážlivé interpretaci shromážděných poznatků, které důsledně vnímá v souvislostech dramatických středoevropských dějin na rozhraní středověku a novověku.

Nutno říci, že autorův výklad působí logicky a přesvědčivě. Vlastní vznik moravských landfrýdů spojuje (po dílčích náběžích v prvních třech čtvrtinách 14. věku) s neurovnými poměry v období takzvaných markraběcích válek, tj.

konfliktů mezi Lucemburky Joštem a Prokopem v závěru 14. a na prahu 15. století. Byla to bouřlivá doba, která na Moravě (a také v Čechách) zplodila fenomén bojových družin a oslabilo právo i bezpečnost ve veřejném prostoru. První moravský landfrýd se závazností pro celou Moravu vydal z titulu zeměpána markrabě Jošt (předpokládá se i jistý podíl představitelů vysoké šlechty) v září 1387. Landfrýd sjednaný na sklonku roku 1396 (nikoliv v roce 1388, jak se donedávna usuzovalo) pak měl podobu vícestranné smlouvy, uzavřené mezi markrabaty, olomouckým biskupem a téměř 60 pány. V zásadě stejný charakter si podržel také landfrýd z roku 1405 (možná 1406), jehož text se nedochoval. První tři moravské landfrýdy tak představovaly hlavně právní a mocenský nástroj zeměpána, usilujícího o ukončení vleklých domácích válek a o stabilizaci bezpečnostních poměrů (zákaz bezprávné odpovědi, postup proti zemským škůdcům, odstranění loupeží na cestách atd.). Přelom znamenal landfrýd datovaný v únoru 1412 a sjednaný mezi králem Václavem IV., jenž se ujal vlády v markrabství, olomouckým biskupem, moravským zemským hejtmánem Lackem z Kravař a panskými představiteli moravské zemské obce. Péče o vnitřní mír a bezpečnost se od této chvíle stávala především stavovskou záležitostí. Nastoupený trend poněkud narušily husitské války (sjednání landfrýdu v listopadu 1421 si ve snaze eliminovat kališníky vynutil jako zeměpán Zikmund Lucemburský, který do smlouvy prosadil dva články náboženské povahy, v textech moravských landfrýdů výjimečné), jež s sebou přinesly i politický vzestup nižší šlechty, viditelný v jejím zastoupení mezi signatáři landfrýdu v září 1434. Po landfrýdu z časů interregna (1440), v němž z pochopitelných důvodů absentoval zeměpán, dochází k stabilizaci tohoto institutu, který postupně nabývá podobu smlouvy mezi panovníkem a stavy. Obě strany přitom byly povinny landfrýd, který zajišťoval bezpečnost v zemi a přispíval k zajištění chodu zemského práva, dodržovat. Od poslední čtvrtiny 15. století se landfrýdy, sjednáváné zprvu na pět, poté na patnáct let a posléze do konce vlády konkrétního zeměpána (plus několik let poté), zpravidla uzavíraly po oficiálním přijetí panovníka zemskou obcí. Tento úzus však nemohl být z objektivních důvodů vždy dodržen, takže několik landfrýdů potvrzovali čeští monarchové z titulu moravských markrabat na dálku. Shodou okolností byl poslední předbělohorský landfrýd, sjednán na počátku února 1620 v Brně dle ideálního modelu, tj. v rámci přijetí korunovaného krále Fridricha Falckého moravskými stavy.

Z Janišova výkladu přesvědčivě vyplývá, že moravské landfrýdy měly ráz normativní vícestranné smlouvy závazné pro všechny obyvatele země. Signovat, resp. pečeti je měli všichni příslušníci stavovské obce, pokud byli na Moravě pozemkovými vrchnostmi (ať již statky vlastnili jako alod nebo je drželi formou zástavy). Tím zároveň vyniká důležitost příznávacích listů, nahrazujících (i z praktických důvodů) přivěšení pečeti přímo na originál listiny. Plně se tento trend prosadil v souvislosti s uzavřením landfrýdu roku 1484. Od počátku 16. století byly landfrýdy, plnící též úlohu zemského policejního řádu, součástí moravského zemského práva a jedním z pilířů stavovské komponenty v rámci

takzvaného impérium mixtum. Jejich texty byly proto nedílnou složkou tištěných zemských zřízení. Stavovská obec vnímala institut landfrýdu jako svou nespornou a zásadní „svobodu“ (výsadu). Pokusy krále Ferdinanda I. oslabit jeho váhu se tudíž logicky setkaly s odmítavou reakcí. Životnost moravských landfrýdů příznačně ukončily až pobělohorské ústavní změny. Tolik stručné shrnutí hlavních autorových poznatků.

Po veleobsáhlé kapitole následují dvě kratší, které problematiku landfrýdů zkoumají z poněkud jiných úhlů. Jedna se zabývá jejich obsahem a strukturou v době před stabilizací tohoto institutu (1387, 1396, 1412, 1421, 1434, 1477, 1484), přičemž sleduje změny v landfrýdních ustanoveních, zjevně motivované politickou a bezpečnostní situací, včetně snah o potlačení aktuálně převažujících deliktů. Poslední kapitola (pomineme-li stručný závěr), která si všímá landfrýdů jako součásti moravského zemského práva, se v podstatě skládá z dílčích studií k jednotlivým tématům (landfrýdy v Tovačovské knize a v tištěných zemských zřízeních, zemská hotovost a její úloha při dobývání hradů, tvrzí a měst, ochrana mince a silnic), jichž se autor (s výjimkou exkurzu o vzniku a roli markraběcí rady) nejednou podrobně dotkl už v předchozím textu. Některé problémy tak před očima čtenáře defilují, byť v odlišných souvislostech, potřetí či počtvrté (např. složitá otázka odpovědi, vysvětlená nejlépe a nejsoustavněji v poslední kapitole, svolávání zemské hotovosti, funkce příznávacích listů, mnohé články policejního charakteru). Tato četná opakování, neúnosně tříští čtenářovu pozornost a ztěžují orientaci v knize, která citelně postráda věcný rejstřík.

Zmiňuji se o tomto úskalí především proto, že se s ním často setkávám v knihách řady kolegů a kolegyně. Osobně se domnívám, že podstatné věci má říci autor na jednom místě a poté na ně jen stručně odkazovat, nikoliv se k nim vracet a rozměňovat je. Kompozice rozsáhlé monografie pak bude přehlednější i sevřenější, celá práce ve výsledku stručnější a z uživatelského hlediska přívětivější. Jakýkoliv autor (a platí to i o všech vědcích) by při psaní jakéhokoliv textu a při koncipování jakékoliv přednášky neměl preferovat sám sebe, nýbrž měl by myslet především na potenciální adresáty. Potom se i jeho práce setká s náležitou odezvou. Kritickou výtku rychle vyvažují pochvalou. Na rozdíl od mnoha jiných historických monografie obsahuje Janišova kniha ústrojný i úměrný seznam pramenů, a hlavně vědecké literatury. Uvedeny jsou v něm prokazatelně práce, které se vztahují k tématu a jež autor přečetl a jež využil, nikoliv, jak občas bývá zvykem, nekonečné výčty titulů, sloužících k historikově sebezprezentaci. Promyšleně byl vybrán a koncipován též obrazový materiál, skvěle ilustrující hlavní text.

K úvaze a do případné rozpravy si dovoluji navrhnout několik dílčích podnětů. První se vztahuje k terminologii. I když Janiš zřetelně rozlišuje mezi landfrýdem, mírem a příměřím, nejsem si v několika případech jistý, zda jsou použité termíny přesné či vyhovující. Tak rakousko-moravské landfrýdy z let 1406, 1407, resp. příměří z let 1446 a 1477 i mír z roku 1480 mají podle mého mínění spíše charakter „mezistátních“ smluv. Stejnou pochybnost vyjadřují i

v souvislosti s „landfrýdy“ uzavřenými mezi zeměmi Koruny české z let 1512 a 1518; podle mého názoru spíše reflektují náběh ke konfederativnímu pojetí, resp. uspořádání českého státu. Ani takzvaný český mírný list z roku 1440 bych se neodvážil klasifikovat jako příměří, nýbrž jako smlouvu o podmínkách funkční správy království v čase interregna. S terminologií souvisí též problém, zda je možné moravskou smlouvu z roku 1440 považovat za landfrýd. Janiš v tomto směru neskývá pochybnosti, čímž se ocitá ve virtuálním sporu se Ctiborem Tovačovským z Cimburka, vynikajícím znalcem moravského zemského práva a hlavním autorem několik landfrýdních smluv. Tímto konstatováním směřuji k obecnější úvaze, do jaké míry může (a smí) moderní historik negovat dobové názory, citění a vnímání. Každopádně dialog s minulostí přes hradbu času není jednoduchý. Další poznámky jsou spíše podružné. Upozorňuji, že zrod Strakonické jednoty nebyl reakcí na existenci Poděbradské jednoty, bezprostřední podnět k jejímu vzniku dala smrt Menharta z Hradce. Zřejmě vinou únavy zůstala v textu formulace o českých landfrýdech jako nástrojích ochrany veřejného pořádku po dobu interregna. Autor sám ví, a na několika místech to také uvádí, že historie českých krajských landfrýdů (žatecký, plzeňský) sahá do předhusitských časů.

Závěr: Vědecky mimořádně přínosnou, namnoze objevnou a fundovanou knižní monografií Dalibora Janiše doporučuji s plnou odpovědností uznat jako práci habilitační a jako úspěšný předpoklad pro získání vědecko-pedagogické hodnosti docent.

V Praze 30. března 2024

prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.
Káranská 377/3
Praha 10
108 00